

LUND UNIVERSITY

Bertil Malmberg - en svensk europeisk intellektuell

Mortensen, Anders

Published in:
Tidskriften Horisont

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Mortensen, A. (2006). Bertil Malmberg - en svensk europeisk intellektuell. *Tidskriften Horisont*, 53(2).

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ANSVARIG UTGIVARE OCH CHEFREDAKTÖR
Oscar Rossi
Valsbergsvägen 599, FI-64610 Övermark
e-post or@horisont.fi / oscar.rossi@horisont.fi

REDAKTÖR I SVERIGE
Peter Björkman
Österskogsvägen 23, SE-590 12 Boxholm
e-post peter.bjorkman@horisont.fi

PRENUMERATIONER & EKONOMI
Christian Lång
Hörnvägen 2 A 7, FI-64 200 Närpes
tfn 06 224 25 52
e-post christian.lang@horisont.fi

PRENUMERATIONSavgift ÅR 2006
• i Finland och Sverige 30 euro / 300 SEK
(studerande och medlemmar 20 euro / 200 SEK)
• andra nordiska länder 35 euro
+ eventuella bankkostnader vid betalning
• övriga länder 40 euro + eventuella bankkostnader
Horisont skickar ut giroblanketter, betala inte
avgiften på eget initiativ.

BLAND ANNAT HÄR SÄLJS LÖSNUMMER AV
HORISONT (FLER SYNS PÅ www.horisont.fi)
FÖR 10 euro / 90 SEK
Akademiska bokhandeln (Finland); Antikvariat &
Bokhandel, Umeå; Antikvariat Lafkan, Vasa;
Antikvariat Mikrokosmos, Vadstena; Celsiusbok-
handeln, Uppsala; Hedengrens bokhandel, Stock-
holm; Kristinestads bokhandel; Norli i Bergen och
Oslo; När-Bok, Närpes; Tidskriftsbutiken, Malmö

REDAKTIONSRÅD
Ari Sundberg (ordf.), Mary-Ann Gröhn,
Johanna Slotte, Anna Slotte-Lüttge,
Birgitta Snickars-von Wright, Harry Stenlund

OMSLAG Joanna Hellgren
GRAFISK FORM Ika Österblad, ika@horisont.fi
TYPSSNITT Berthold Caslon Book, Foundry Sans
PAPPER Munken Print 90 g / Munken Pure 240 g
TRYCK Arkmedia, Vasa
Tidskriften stöds ekonomiskt av Kulturfonden för
Sverige och Finland, Svenska Kulturfonden, Svenska
Akademien, Föreningens Konstsamfundet,
Svensk-Österbottiska samfundet, Harry Schaumans
stiftelse, Undervisningsministeriet

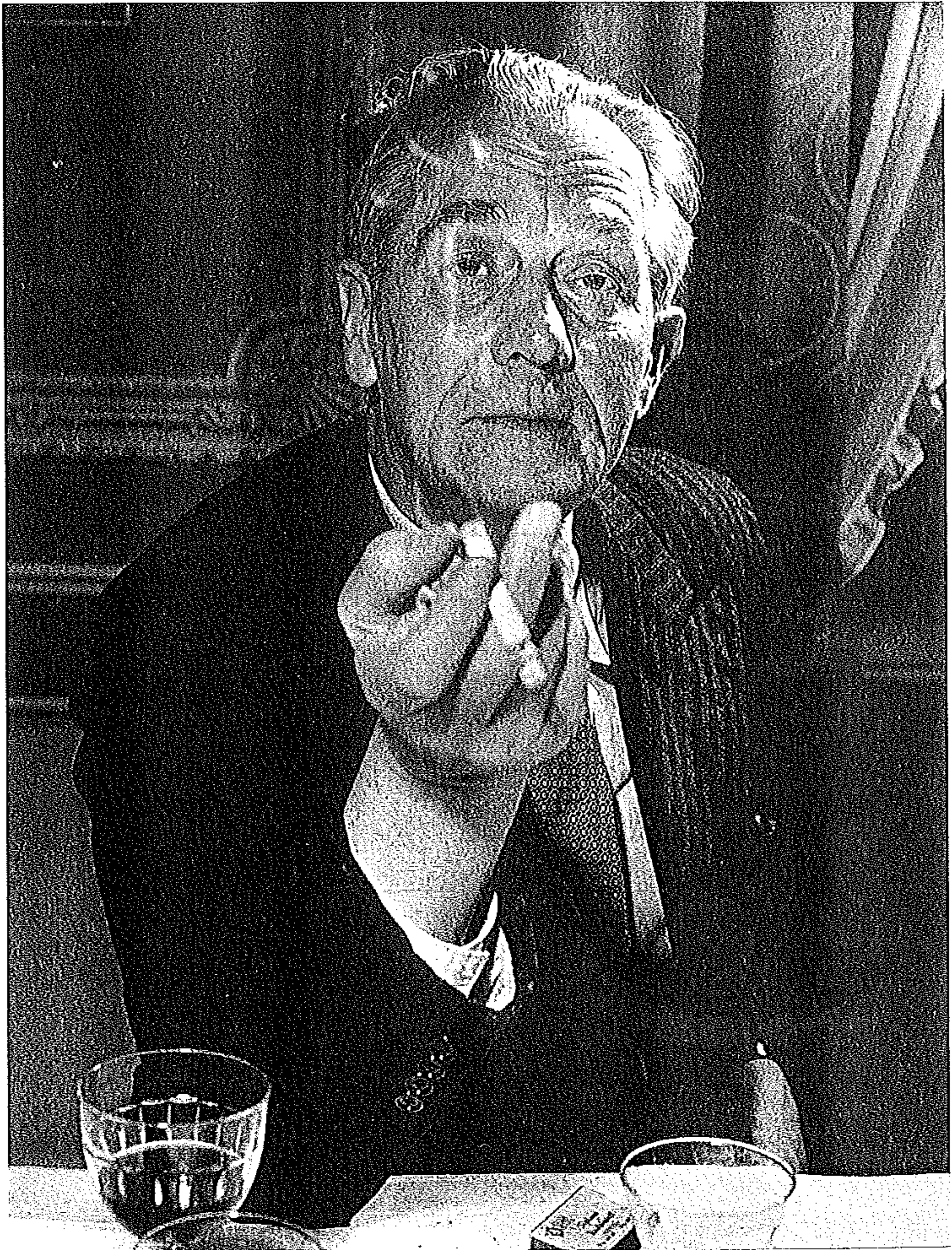
MANUS Artiklar, essäer, skönlitteratur m.m.
kan sändas till chefredaktören. Redaktionen
ansvarar inte för icke beställt material.

HORISONT utkommer med 4 nummer år 2006
ISSN 0439-5530

FLUGPAPPER 2

BERTIL MALMBERG

- Anders Mortensen *Bertil Malmberg*
– en svensk europeisk intellektuell 5
- Bertil Malmberg *Esteten, Under stjärnorna* 13
- Bertil Malmberg *Funktionalismen* 14
- Intervju med Carl Henning Wijkmark 16
- Oskar Lidåker »Jag är både människosan och demon»
– Bertil Malmbergs 30-tal 18
- Erik Bergqvist recenserar »Bertil Malmberg,
Diktaren i sitt sekel» 28
- Åsa Wallner *Att läsa på nytt – tankar om Bertil Malmberg*
med utgångspunkt från enaktaren »Grottspindlarna» 32
- Roberth Ericsson »Också du kastar en mördares skugga».
Om Malmbergs diktsamling »Under månens fallande båge» 38
- Bertil Malmberg *Dagbok från Valåsen* 42
- Bertil Malmberg *Människans nöjen, Flyttfågeln* 46
- Bertil Malmberg *Det litterära stridsläget* 47
- Bertil Malmberg *Det hallucinatoriska geniet* 48
- Joanna Hellgren **TECKNINGAR** 50
- Jörgen Mattlar *Könsöverskridande läsning.*
En återblick på Ann Jäderlunddebatten 1988–89 56
- Jörgen Mattlar *Klaustrofobiskt emballage* 60
- LITERATYRE ON THE ROAD**
- UKON *Jag var mitt inne i en blinkning* 62
- Jenny Högström *Apokalyps 2006* 64
- Malin Kivelä *utdrag ur »Du eller aldrig»* 67
- Linn Hansén *»Man har byggt Sverige av trä...»* 72
- RECENSIONER** 76
- MEDARBETARE** 80

GÖSTA GLASE

Bertil Malmberg

– en svensk europeisk intellektuell

*Anförande vid konferensen Finland, Sverige och Europa
– ett gemensamt kulturellt arv den 22 april 2006 på Hana-
holmens kulturcentrum, Esbo*

OM EN STUND ska en bok publiceras här på Hana-
holmens kulturcentrum. Den heter *Diktaren i sitt sekel*
och innehåller ett omfattande urval av tidigare svårtill-
gängliga eller opublicerade texter av Bertil Malmberg.
I egenskap av volymens ena redaktör – den andra är
min gode vän Peter Luthersson, litteraturforskaren, kri-
tikern, förre kulturredaktören på Svenska Dagbladet,
nu även förläggaren till den här boken på Bokförlaget
Atlantis – så har jag inbjudits av Anders Björnsson att
tala en stund under rubriken *Bertil Malmberg – en svensk
europeisk intellektuell*. Även rubriken är Anders Björns-
sons initiativ och påfund, och jag är honom mycket
bevågen, inte bara för det stora nöje som resan hit och
samvaron här ger mig, utan också för att ämnet som
han har gett mig passar så väl för att reflektera över
några av de saker som har intresserat mig mest under
arbetet med *Diktaren i sitt sekel*.

BERTIL MALMBERGS BETYDELSE som poet och
skriftställare i vidare mening beror i hög grad på hans
europeiska kulturförankring och erfarenhet. Rubriken
poängterar inte bara denna omständighet utan också

text ANDERS MORTENSEN
bild INKERI VILJANEN

författarens rang av intellektuell, av tänkare i egen rätt
och av betydande intresse som sådan. Det är en utmärkt
ingång till Bertil Malmberg, född 1889 i Härnösand,
död 1958 på Lidingö, men däremellan bosatt band
annat i München mellan 1917 och 1928 – en europé:
språkkunnig, beläst, berest, och vidsynt.

Om han skulle ha fötts till ett av de stora moders-
målen, är det min övertygelse att han ansetts för en av
de betydande europeiska diktarna under 1900-talet. Nu
är han också det, från den individuella synpunkt som
ändå alltid är den mest väsentliga, alltså för oss som
kommit att uppleva hans storhet.

En annan utpräglad kosmopolitisk svensk författare,
Lars Gustafsson, har under lång tid från sin kateder i
Austin, Texas, lärt att den moderna svenskspråkiga
poesin har blott tre betydande skaldar, Edith Södergran,
Bertil Malmberg och Gunnar Ekelöf. I den ordningen,
om jag förstått saken rätt. Men nu hör det till saken att
Lars Gustafsson är väl medveten om att han härmed går
på tvären med knäsatta uppfattningar om den svenska
poesins hierarkier. Visserligen skrev Bengt Holmqvist
så här i förordet till sitt utmärkta urval av Malmbergs

dikter 1989, *Vem spelade mig*: »Vid sin död intog Bertil Malmberg en oomstridd position som en av Sveriges mest betydande lyriker. Värderingen har knappast satts ifråga sedan dess, men böckerna har länge varit svåråtkomliga.» Jag recenserade den här utgåvan för 16 år sedan, och minns att jag uppfattade formuleringen som lustig. Nej, *Bengt Holmqvist* hade inte satt värderingen ifråga sedan dess, men vem som helst kunde snabbt och lätt köpa nästan alla Malmbergs böcker för några tior stycket på antikvariat, och knappt någon av mina studenter kände till vem han var. Malmbergs värde på den litterära börsen hade förvisso dalat.

JAG SKA UPPEHÅLLA MIG vid frågan huruvida Bertil Malmbergs framtoning av europeisk intellektuell också har ställt sig i vägen för hans inhemska berömmelse. Så skedde redan under hans livstid. I den andra delen av sina memoarer, *Ett författarliv* från 1952, beskriver han sitt predikament i början av 30-talet, då han efter den långa bosättningen i München fann sig spela rollen av »den förbisedde gästen» i de svenska litterata kretsarna, ignorerad och ej efterfrågad. Andra åter har dock låtit förstå att Malmberg ingav en majestätisk respekt varhelst han visade sig efter sin återkomst – en respekt som lätt föder avstånd, och må uppfattas som avmätt ointresse. Saken har flera sidor. Ytterligare en är att hans lyrikvolym *Dikter vid gränsen* 1935 var en av decenniets mest uppmärksammade och mest sålda diktsamlingar – för den mottog Bertil Malmberg Svenska Akademiens guldmedalj ur Verner von Heidenstams hand.

Bilden förefaller alltså komplicerad. Nästa volym med läsvärt Malmbergmaterial som Peter Luthersson och jag ger ut – den får troligen titeln »Samtal med Bertil Malmberg», och samlar med säkerhet ett antal intervjuer och polemiker, med början i ett grandios krakel med Fredrik Böök 1908 och har som avslutning Birgitta Stenbergs intervju 1957 med titeln man aldrig glömmer, »Vi musicerar i en avrättningscell» – nå, den volymen kommer på ett tämligen spektakulärt sätt att visa, att Malmberg från slutet av 30-talet och fram till sin död var föremål för intresse från de mest olika och oväntade håll. I själva verket var han en av de särklassiga litterära kändisarna inom offentligheten. Men därefter

har intressanta saker skett med författarens rykte, det som befrämjar hans väg till läsarna – Malmbergs ställning i svensk litteratur och litteraturhistorieskrivning har försvagats. Han har själv, som jag redan antytt, reflekterat en del över sin pågående och kommande marginalisering – utan koketteri eller sentimentalitet, men samtidigt inte helt utan tillfredsställelse.

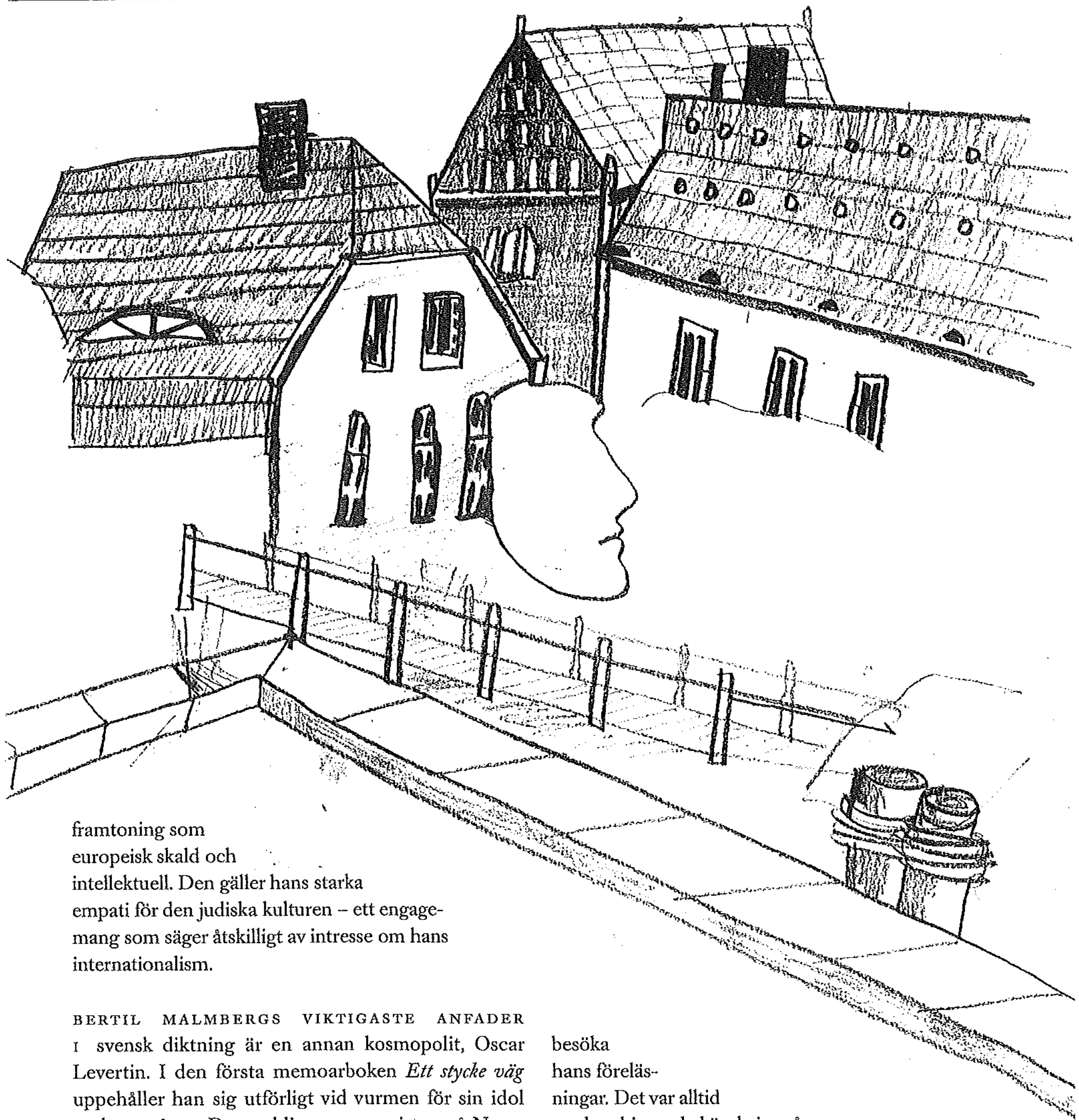
För någon vecka sedan meddelade redaktörskollegan och förläggaren litet hemlighetsfullt att *Diktaren i sitt sekel* inför tryckningen försetts med följande text på den bakre fliken – det rör sig om ett magnifikt fynd, också för detta anförande som jag då var igång med att grubbla över. Det är två citat av Bertil Malmberg, uppenbarligen ur samma verk:

Fastän diktaren /.../ skapat ett lyriskt storverk, vilket i eminent mening befann sig i enighet med internationell tid, fortfor han ändå att rubriceras som eftersägare av alla dem som inte hade ögon att spåra någon fjärrare nyhet än den som de skyntade vid nästa gathörn.

Man påträffar endast sällan människor som kunna sägas ha någon anknytning till hans verk annat än genom en dimmig och vag fördom. Lever hans rykte, är det på missförståndet det lever!

Under citaten har infogats: »Bertil Malmberg om en föregångare och ett föremål för självbespeglning (1955)». Jag utgår från att orden har hämtats ur den fina boken om Edvard Bäckström; kontrollera saken har jag inte kunnat i Bristol, där jag under våren och sommaren är bosatt. Hur som helst: så varken okänd eller misskänd är förstås inte Bertil Malmberg, och vore det så illa, tycks den saken nu komma till ett slut. Men dessa ord om att ha »skapat ett lyriskt storverk, vilket i eminent mening befann sig i enighet med internationell tid» speglar inte bara en oblyg och fascinerande självförståelse hos sin upphovsman. Det citerade stycket sätter också mycket precist fingret på några företeelser som jag snart ska kommentera.

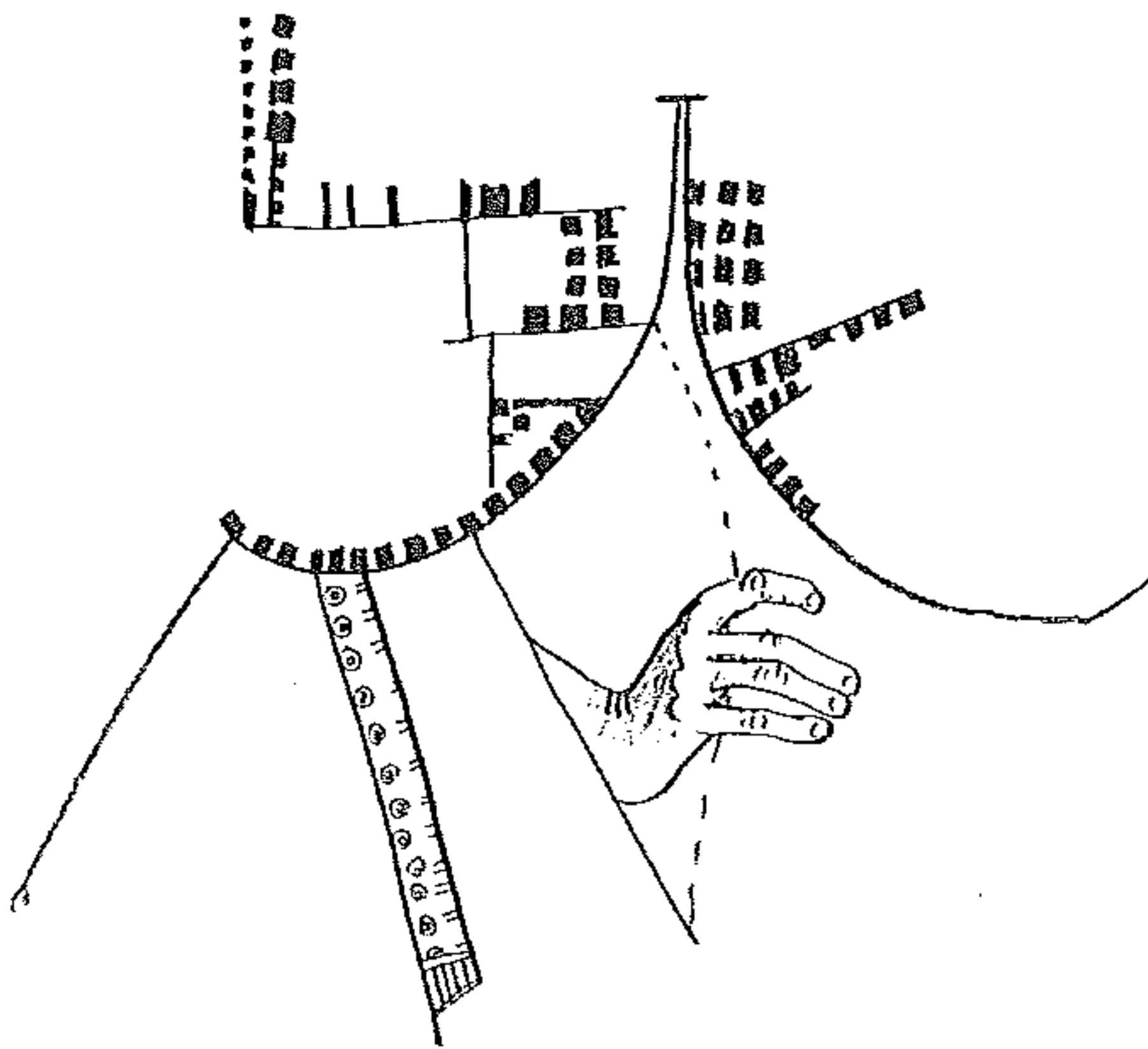
Håll det i minnet! – för jag måste här göra en utvikning som är väsentlig för frågan om Malmbergs

framtoning som europeisk skald och intellektuell. Den gäller hans starka empati för den judiska kulturen – ett engagemang som säger åtskilligt av intresse om hans internationalism.

BERTIL MALMBERGS VIKTIGASTE ANFADER I svensk diktning är en annan kosmopolit, Oscar Levertin. I den första memoarboken *Ett stycke väg* uppehåller han sig utförligt vid vurmen för sin idol under tonåren. Den nyblivne gymnasisten på Norra Latin i Stockholm »fann [Oscar Levertin] otroligt vacker och gjorde ingen skillnad mellan hans ögons sammet och hans poesis. (Också hans glacéhandskar, hans cylinder och redingot räknade jag till litteraturen.) Vad var rimligare än att jag började

besöka hans föreläsningar. Det var alltid med en hisnande känsla jag såg honom inträda i salen. Detta var alltså 'Monikas' diktare, 'Moderspråkets' skald, den väldige i *Svenska Dagbladet*, denne bräcklige Atlas, som likväl bar på sina smala skuldror hela det litterära jordklotet.»

Vid Levertins död 1906 höll Malmberg i Norra Latins aula ett tal till denne »lidelsens och dödens sångare» så glödande och hänfört sensuellt att nästa dags morgonbön på läroverket formades till en sträng räfst med den studerande ungdomens förförare – enkannerligen Levertin, och hans unge vapendragare! »Ja, det var en upphöjelse», skriver Malmberg.

I det här sammanhanget spelar det en viktig roll att Oscar Levertin är jude. Denne vägvisare till esteticismen, till den moderna konstkultens rike, är en världsmedborgare som diktar på svenska, och som omvänt inviger Malmberg i de stora sammanhangen – de träffas förstås aldrig – bl.a. sker »studier efter hans anvisningar i Baudelaires dikter», vilket visar sig i att en översättning av »De fattigas död» antas för publicering i *Ord och Bild* när Malmberg är 18 år gammal. Genom Levertin får Malmberg en viktig kontakt med detta som han alltså senare kallar »internationell tid». Med Levertin som exempel nås också tanken på att den judiska ådran i svensk kultur förenar oss med den större europeiska kulturen, och sätter oss över det trångt nationella – ja, till en icke oväsentlig del är den internationellt sinnade europeiska kulturen judisk. Denna föreställning återkommer inte bara i vad Malmberg framgent säger om

Levertin, utan även i bistrare sammanhang då stödet till judenheten var mer betydelsefullt än någonsin.

I ett tal som Malmberg höll på Operan 1943, i en stödmanifestation för att försöka rädda 20 000 judiska barn till Sverige, är det en huvudtanke att »nazisternas jättelika förbrytelse mot judenheten [...] är en förbrytelse mot hela den västerländska kulturen» – om antisemitismen skulle lyckas, och dess illdåd skulle beröva den västerländska kulturen dess vitala judiska beståndsdelar, så skulle västerlandet, menar Malmberg, »upplösas i människokaos utan andlig särprägel».

Tanken må förefalla okontroversiell, alltså i kretsen av fint bildade humanister, skaldar och intellektuella 1943. Men i den hög av böcker om antisemitiska strömningar i det tidiga 1900-talets tankeliv som för tillfället ligger på mitt skrivbord i Bristol, finner jag att helt andra uppfattningar spelade en tongivande roll i samtiden. Det är väl känt att exempelvis TS Eliot under 1920- och 30-talen framförde tanken att den judiska kulturen istället utgjorde ett splittrande och hotande *inskott* i den harmoniserande europeiska kristenheten. När jag nu läser om Malmbergs tal i *Diktaren i sitt sekel* märker jag hur han polemiserar även mot dylik antisemitisk kulturanalys. Även detta är en sida av Malmbergs framtoning som europeisk intellektuell.

DENNA DIGRESSION om Malmbergs starka empati för judarna och deras internationalism är viktig också av ett annat skäl. Med jämna mellanrum vantolkar intellektuellt slappa och ohederliga skribenter Bertil Malmbergs starka tyska kulturorientering och hans särskilda fascination för ohyggligheter såsom smyg nazistisk. Men när det väl begav sig, var Malmberg – som min redaktörskollega Luthersson har funnit och dokumenterat – ett av de svenska nazisternas särskilda hatobjekt, i egenskap av prosemit och en av nazismens mest närgående kritiker i vårt land. Detta till skillnad från exempelvis den senare så firade Karl Vennberg, som närmare 30 år fyllda än 20 publicerade dikter i nazisternas kamporgan *Den svenska nationalsocialisten*.

Därmed har vi kommit in på Malmbergs problematiska relationer till modernismen. I det fallet kan man med viss bestämdhet hävda att hans europeiska

orientering och framtoning har varit honom till förfång – som vi ska se.

Enligt en uppfattning som har omhulats av den 40-talistiska genombrottsgenerationen och den svenska litteraturvetenskapen, och som i stort sett fortfarande står orubbad, blev Bertil Malmberg hastigt modernist på ålderns höst då han under åren efter 1945 övergick till att dikta i en art av fri och raffinerad vers som låg närmare den segrande 40-talsmodernismens stil – detta trots att han vid ett otal tillfällen vände sig mot att enrolleras i 40-talisternas segertåg och pekade på en annan, livslång utvecklingsgång och värdegrund. Det här perspektivet underförstår att Malmberg övergick till att bli en eftersägare eller en opportunist, och att denna hans kursändring innebar ett genombrott av personligt slag – eftersom han då gick över till den rätta sidan. Alla hängivna Malmberg-läsare kan utan vidare instämma i att den svit av diktsamlingar som inleds med *Under månens fallande båge* från 1947 är extraordinärt starka. Men det fråntar inte att själva logiken i uppfattningen, att den medelålders mästaren fyra decennier efter sin debut med *Bränder* 1908 här äntligen skulle ha förlöst, förefaller orimlig. Malmberg hade vid det här laget exempelvis skrivit en av 1900-talets stora barndomsskildringar, *Åke och hans värld*, gett ut åtminstone fem diktvolymmer av allra yppersta klass, och omfattats med respekt av 20-talets stora tyska andar – hans umgänge i München räknade namn som Heinrich Wölfflin, Ricarda Huch, Alfred Schuler, Ludwig von Pigenot och Ernst Toller; även med Rainer Maria Rilke och Stefan George hade han någon kontakt.

Nå – berodde Malmbergs kursändring efter 1945 på mer eller mindre epigonisk mottaglighet, på beundran för 40-talister som Erik Lindegren och Karl Vennberg, eller ska de avgörande omständigheterna sökas efter andra linjer?

Till gagn för samarbetet med den här boken, delar de båda redaktörerna uppfattningen att en diktare som Bertil Malmberg hellre bedöms utifrån de perspektiv och företeelser som han själv överblickar och reagerar på – i den här frågan utgörs de företrädesvis av den internationella moderna diktens förskjutningar och den tidigare nämnda principen att söka befinna »sig i enighet med internationell tid».

En iakttagelse som har spelat stor roll för vårt arbete med *Diktaren i sitt sekel* är den fascinerande föreningen i Malmbergs person och författarskap mellan den om diktens avsidesnatur måne esteten, och den sensible och skarpsinnige deltagaren i tidens skeende. Dessa båda sidor i hans författarroll är varandras förutsättningar. I detta framstår han som en utpräglad företrädare för romantikens och modernismens esteticism, där udden vänds mot den materiella nyttans, borgerlighetens och masssamhällets utslätning av all förfinad andlighet och individualitet. Inom denna konstskulturs tradition omhuldas föreställningarna om dikten som en livs- och samhällsomvandlande kraft. Man måste göra klart för sig att hos åtskilliga av Malmbergs europeiska samtida kom dessa estetiska förhoppningar att stegras till ödesdigra politiska ambitioner. Självt förblev han diktens engagemang trogen, genom hela författarskapet i en därmed förbunden, djup fascination inför det politiska skeendet och dess lockelser.

Det går inte att ta miste på att Malmberg även i sin ungdoms mest renodlade framträdanden som esteticist gjorde sig bemärkt som en profilerad aktör på det offentliga samtalets scen. När han i *Stockholms Dagblad* 1910, 21 år gammal, lät införa en depesch om »Det litterära stridsläget» i Strindbergsfejden var det huvudsakliga ärendet att försvara Oscar Levertin, som blivit föremål för hårda attacker från Bengt Lidforss. Men artikeln formar sig till en apologi för skönhetslidelsens heroism – en hållning som alldeles tydligt är stridbar:

Det är icke sant, som d:r Landquist säger, att esteticismen icke är något, för hvilket man går i döden. Tvärtom kan den litterära historien uppvisa ett helt galleri af gestalter, hvilka alla hvarit martyrer för en ren och aristokratisk skönhetslidelse. Ju mer differentieradt ett sjäslif blir, desto mer sammantränges verkligheten inom det egocentriska pentagrammets växelspel af ljus och skugga. Esteticismen förnimmer det omgifvande lifvet som man förnimmer hafsbruset i en mussla, på en gång mera fjärran och mera klart. Essencen af tillvarons lust och kval utlöser sig i det njutningsvemod, som är främmande för verklighetens lössläppta brutalitet.

I ett svar som Malmberg 45 år senare lämnade på en litterär enkät i *Röster i Radio* är tonläget ett annat men det är ungefär samma syn på diktandets oeftergivliga individualitet som kommer till uttryck. Redaktörens robusta fråga – »Betraktar Ni dikten som ett instrument för påverkan, propaganda, eller är skrivandet för Er en rent privatpersonlig angelägenhet och dess inverkan på läsarna en för Er likgiltig sak?» – fäster just genom sin brist på insikt i dessa villkor uppmärksamheten på någonting väsentligt i Malmbergs egenart:

Någon önskan att påverka läsare ungefär som en föredragshållare påverkar eller vill påverka ett auditorium är mig inte medveten. Det betyder inte att jag är nöjd med att tala för vinden. Jag avser inte att förmå någon till beslut, att sätta människor i rörelse inom en värld av skenbar allmängiltighet; däremot är jag högeligen begiven på att väcka förledande ekon i ensamma sinnen. För att uppnå något sådant – om det är möjligt – är jag beredd att göra bruk av den teknik jag eventuellt lärt av erfarenheten. Mitt förhållande till den tänkte läsaren är på en gång passivt och erotiskt. Det kan möjligen kallas en relation på sugande avstånd, om det nu säger något.

De båda citaten pekar också på Malmbergs djupa samhörighet med traditionen från Charles Baudelaire – och med den mästare som han var noga med att tillfoga som modernismens veritabla portalfigur, Friedrich Hölderlin, romantikens ojämförliche »bärare av revolutionära ferment, av framtid och riktning». Malmbergs särprägel som modernist visar sig i hans reflektioner kring dessa anförvanter. Hos båda uppmärksammar han det formfulländade, hypnotiskt suggestiva väljudet och dess uttryck för en uppfattning av dikten som besvärjelse och vision ur själens avgrund. En essä om »Att översätta Baudelaire» från 1949 utmynnar i en intressant utläggning om den djupare innebörden av fransmannens stränga verskonst:

formsloverit är obrytligt i detta diktarskap, en nödvändig sinnebild för Baudelairens schopenhauerska inspiration,

för känslan av människans trældom och vanmakt, hennes fatalitet under materiens bojar, under kroppsligheten, under individuationen, under den uppreppningens och återkomstens lag mot vilken hon oppreser sig – evigt och förgäves.

Karakteristiken förefaller i lika mått giltig för några av Malmbergs egna paradnummer, i synnerhet »Dårarna». I början av 20-talet beskrev han Hölderlin som »icke en besjungare av upphöjda ideal, utan själv en sång, en mystisk röst, talande ur djupet av en orakelhåla». Citatet är hämtat ur hans understreckare i *Svenska Dagbladet* om Norbert von Hellingshuths banbrytande forskning om Hölderlin som skådare och profet, vilken blev föremål för kultiskt intresse i kretsen kring Stefan George.

Malmberg återkommer till det besvärjande väljudets och formsinnets modernister, i synnerhet själsfränderna inom den tyska kultursfären som Hölderlin, George, Hugo von Hofmannsthal och Gottfried Benn. I likhet med exempelvis Gunnar Ekelöf och dennes personligt valda kanon av *valfrändskaper* företräder Malmberg en egen linje inom svensk poesi i fråga om vari modernismen och dess antecedentia består. Till skillnad från Ekelöf har emellertid hans historieuppfattning och värdering av den moderna diktens väsentligheter nästan helt kommit att sakna efterföljd bland svenska författare, kritiker och litteraturforskare. I dessa omständigheter ligger en förklaring till att Malmberg framträder i ett så ensamt majestät i svensk poesi.

Men Bertil Malmberg var förtrogen med formupplösningens modernism ett kvartssekel innan den svenska 40-talsmodernismen började publicera sina första alster. I en tid då den svenska poesin ännu var helt oanfäktad av den högmodernistiska aktivismen i Europa, bodde Malmberg i München 1917–1928 och kunde på nära håll studera de militanta rörelser som tävlade om att få realisera drömmarna om att forma den Nya Människan. Till dem hörde inte bara kommunisterna och nazisterna. Under Novemberrevolutionen 1918, med dess blodiga slut i rådsrepublikens sammanbrott i maj 1919, fann Malmberg att de radikala münchenlitteraterna spelade en icke försumbar roll – hatets och upplösningens estetik sågs nu kunna

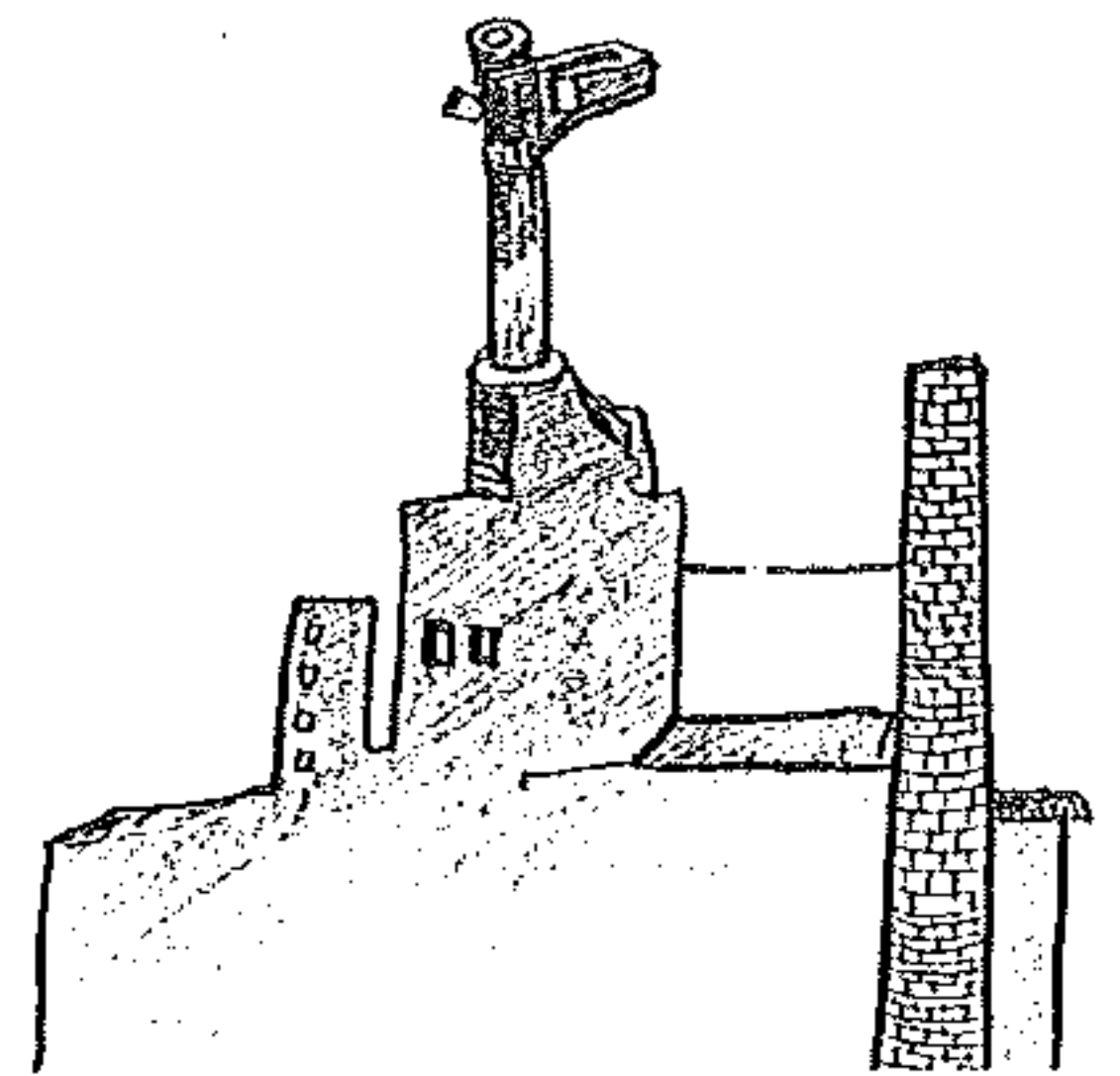
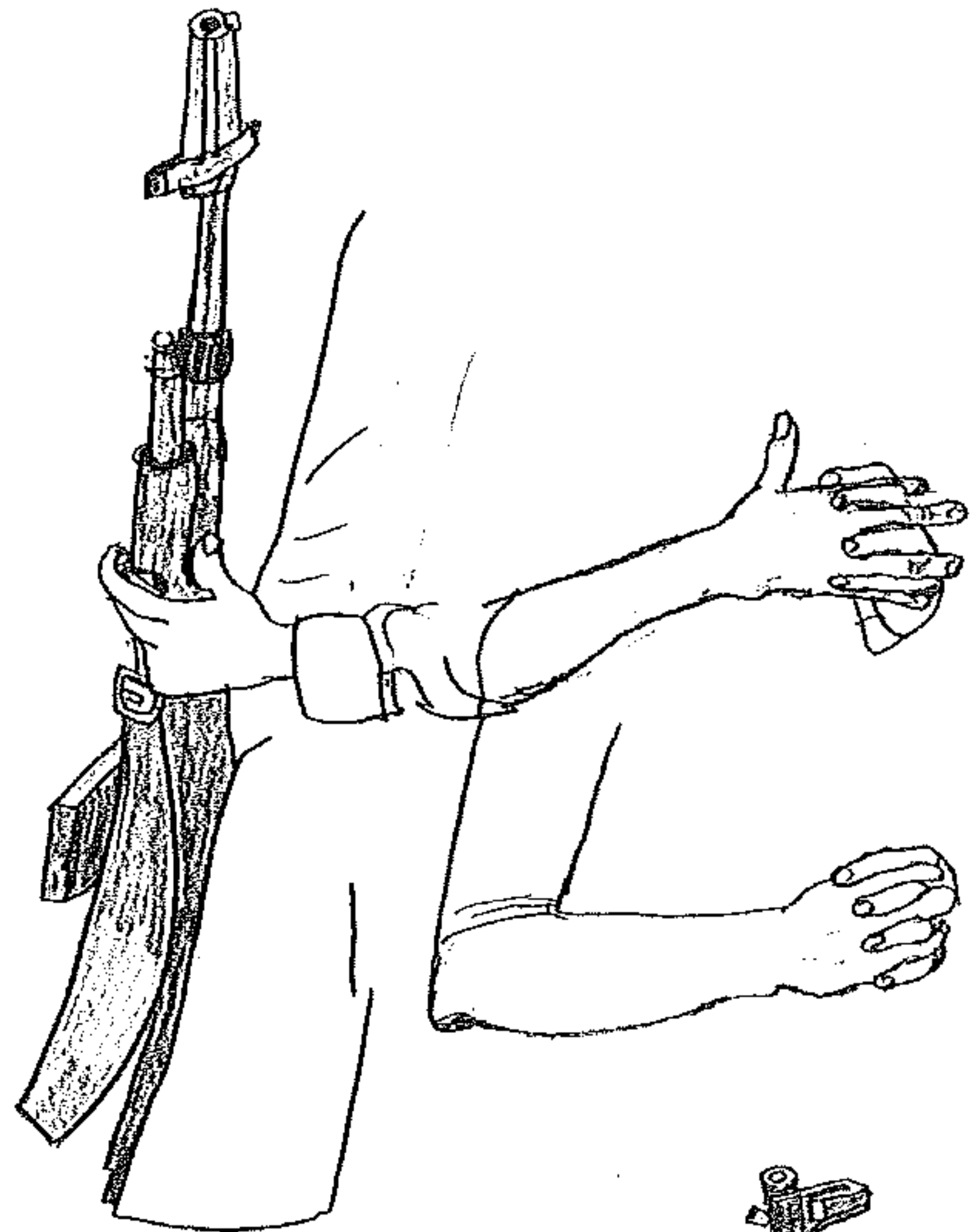
realiseras med politiska medel: »De älskade starka retelser och expressionistisk revolutionsromantik, de hade bokmänniskans djupa förkärlek för och reverens för det primitiva (som de fattade ytterst litterärt) och drömde om galgar, artistiskt ordnade på Marienplatz och fyllda med pryddigt upphängda geheimeråd.»

Den ena starka värdegrunden för Malmberg att avvisa varje samverkan eller pragmatisk allians med totalitära politiska rörelser är redan given: den estetiska autonomins princip går som en röd tråd genom hans författarskap. I artikeln »Min syn på modernismen», tryckt i *Stockholms-Tidningen* 4/1 1950, kommenterar han åter denna principens politiska konsekvenser, på tal om »surrealismerna» vilka han finner »desto brukbarare som paradigmer ju mer de utrensats och avsvurit vissa engagement med den ryska kommunismen»:

Så länge en politisk rörelse är upprorisk, känner eller låtsas den sig befryndad och besläktad med det upproriska i dikten, men i det ögonblick den begynner att konsolideras visar den sin rätta natur: då börjar den te sig ojämförligt mycket aggressivare mot det avancerat litterära än varje övervintrad, fördröjd och fördrömd konservatism hos ett åldrande samhälle, som ger ögon åt de tvetydiga och har sin egen fina nyansering, åtminstone i farhågan och det elegiskt skuggade. Detta får vi nu inte tyda så som om modernismen vore politiskt förbunden med det borgerliga. Intet är oriktigare. Det modernistiska i litteraturen är alltid detsamma som anarkism.

En förklaring till Malmbergs övergång från bundna versformer till fria, »modernistiska», under åren efter Andra världskriget ligger i den här frågan om politisk förbundenhet. När de totalitära ideologierna och den samhällsomvälvande dikten slutgiltigt befunnits oförenliga, och det friare skrivsättet nu blev lyrikens allmänna idiom i Sverige, upphörde stilen att associeras med aktivism, politiska massrörelser och andra försyndelser mot den estetiska autonomi. Malmberg kunde träda in på en arena som erbjöd konstnärligt frisinne och gott umgänge med andra likasinnade skaldar.

Den andra värdegrunden för Malmberg att avvisa

varje samröre med totalitära politiska rörelser är lika given. Redan volymens första artikel, lovsången till Verner von Heidenstam som han 16 år gammal fick införd i *Polstjärnan*, talar om sådant som »idealitet», »jämlighet för alla» och diktaren som »de betrycktas målsman». Det är tidiga uttryck för Malmbergs humanism, övertygelsen om att ingenting står över den enskilda människan och att dikten spelar en avgörande roll för att hävda hennes värdighet.

För att närmare begrunda egenarten av Malmbergs humanistiska övertygelse kan man stanna till vid en intressant passage i Hölderlinartikeln från 1922. Frågan gäller här vad det var som skilde Hölderlin

från den goetheska humanism varifrån han utgick. Jag föreställer mig, att humanismens teoretiska kärna kan sammanfattas i formeln: verklighetsuppfattning *genom bildningsmedvetande*, medan tesen för det hölderlinska skulle bli: bildningsmedvetande uppfattat *som verklighet*. För den humanistiska klassicismen är alltså bildningsmedvetandet det medium genom vilket det verkliga inpassas i ordningar, i bildgrupper, i släktskaper, i natur-sammanhang; för Hölderlin åter ter det sig, ingalunda som ett medium för något annat, utan som föremål för visionärt skådande (och lyssnande).

Längre fram i artikeln fäster Malmberg uppmärksamhet på »den trivialisering av humanismens formel som finnes i satsen: det verkliga uppfattat genom ett temperament». Enligt den djupare uppfattning av humanismen som Hölderlin och Malmberg delar, har således bildningsmedvetandet sin egen befintlighet – en inre men universell värld att söka kunskap och leva i. Humanisten och esteteten är alltså en och densamme.

Föreställningen om en sådan subjektivt omfattad, estetisk humanism, leder oss tillbaka till utgångspunkten, och frågan om Bertil Malmberg som svensk europeisk *intellektuell*. Malmberg är en lärarik och inspirerande tänkare, en betydande intellektuell. När man betänker förtjusningen i hans ord om hur Levertin »letade efter det precisa ordet *eller riktigare: det suggestiva*», kan det visserligen hända att man drar de filosofiska öronen

åt sig. Detsamma kan sägas om Malmberg själv: det precisa ordet hos honom är inte sällan också det suggestiva. Men hans tankes omsorgsfullt sirade meanderslingor når alltid sitt tänkvärda och oväntade mål. Jorge Luis Borges sade en gång om Robert Louis Stevenson, att hos honom är varje mening intressant. Detsamma kan sägas om Malmberg: i varje mening sker någonting tänkvärt, något som fångar vår tanke och inverkar på den.

Den estetiska humanism som Malmberg finner hos Hölderlin är en bekännelse till det intellektuella frisinnet, till det produktiva, skapande bildningsmedvetandet. Det är en princip som kräver ett visst mått av ansvarslöshet – en uppfordrande ansvarslöshet. Också i den meningen av att inte alltför mycket ta hand om, eller ursäkta sig inför sin läsare, utan istället visa respekt för hennes fattningsförmåga. Här framstår Malmberg som förebildlig och otidsenlig – och kanske t.o.m. osvenskt europeisk, genom sin friska obenägenhet att vara till lags, genom att ständigt underlåta att göra reverenser till förment folkliga opinioner, kort sagt: genom att undvika att gardera sig. Vid närmare eftertanke är det nog den här skyddslösa sidan hos Malmberg som europeisk intellektuell som har varit honom till störst förfång i Sverige.

Några passager ur redaktörernas förord till *Bertil Malmberg, Diktaren i sitt sekel. Artiklar, tillfällesdikter och opublicerade manuskript*. I urval av Peter Luthersson och Anders Mortensen, Bokförlaget Atlantis: Stockholm 2006, återkommer i anförandet, som således hölls innan boken publicerades.